

FEDINEC CSILLA

„JOBB SZEKTOR”

AZ UKRAJNAI ULTRÁK ÉS A JELEN HELYZET

A 2013. november 28–29-i vilniusi keleti partnerség csúcson Ukrajna nem írta alá az Európai Unióval a társulási szerződést és az azzal szorosan összefüggő szabadkereskedelmi egyezményt. Az eseményt megelőző napokban a fővárosban elindult, majd vidéki helyszíneken is megmutatkozó tiltakozási hullám azóta sem csillapszik, sőt, már halálos áldozatokat is követelt a tiltakozó ellenzék és a karhatalom összecsapása. Az ellenzékét láthatóan az Európa kapujában való megtorpanás vitte az utcára, mára azonban nyilvánvaló, hogy az okok leginkább a felhalmozódott belpolitikai feszültségekben, az ország rossz gazdasági helyzetében keresendők.

A figyelmes szemlélő számára nem kétséges, hogy a szembenállás oka elsősorban nem a külpolitikai orientáció kérdése, hanem a belpolitikai erőviszonyok átrendezését kívánalma. Ebben két főszereplő, a Haza (Batykivcsina) Párt és a Régiók Pártja 2004 óta komoly hatalmi tényező, 2010 után csatlakozott a politikai élvonalhoz az Útés (Udar) Párt, valamint a Szabadság (Szvoboda) Párt. A legutóbbi, 2012-es parlamenti választások alkalmával a Haza és a Régiók egyaránt az Oroszországgal való stratégiai partnerséget és az Európai Unióhoz való közeledést nevezte meg programjában legfontosabb külpolitikai célként, a másik két párt viszont a külpolitikát egyáltalán nem tekintette prioritásnak. Pillanatnyilag az ötödik parlamenti párt a kommunistáké – ez az egyetlen olyan párt, amelyik tagja volt a független Ukrajna eddigi összes parlamentjének.

Az utca azonban nemcsak az országos pártok küzdelméről szól, hanem megjelent egy új szereplő, a „Jobb Szektor”, amely nélkül nem lehet beszélni az Euromajdan eseményeiről. Elemzésünk erről a „Jobb Szektor”-ról szól.

Történelmi előképek

A „Jobb Szektor” szélsőséges radikális csoportok informális egyesülete, amelynek létrejöttét 2013.

november 30-ához köti az egyesület vezetője, Dmitro Jaros. A különböző források különböző csoportokat neveznek meg, melyeknek tagjaiból a „Jobb

Szektor” összeállt, s általában a fel-

sorolás végére odateszik, hogy stb. A felsorolásokban többnyire benne van a kárpátaljai Kárpáti Szics is, amelynek neve azonos azzal a félkatonai szervezettel, amely az 1939-es kárpátaljai ukrán államalakulat védelmében szállt szembe a magyar hadsereggel, s amely konfliktus máig ható éles polémiákat vett fel, többek között a vereskei honfoglalási emlékmű és a közelében felállított, az ukrán államiság védői előtt tisztelgő emlékmű kapcsán.

Az egyesületnek nincs hivatalos taglistája, sőt a vezetőjét is csak elismerik vezetőnek. Az ukrán nyelv- és irodalomtanári diplomával rendelkező Jaros az államfordulatot megelőzően a rendszerváltó párt, az Ukrán Nemzeti Mozgalom („RUH”) egyik alapítója, valamint az ellenzéki Ukrán Helsinki Bizottság tagja volt. 1994-ben alapította az azóta is működő, banderista hagyományokat követő, félkatonai jellegű „Trizub” egyesületet. A „Trizub” (három ágú szigony) 1992 óta a független Ukrajna hivatalos címere, melyet a ruszokat megkeresztelő Szent Vlagyimir (958–1015), illetve a Kijevi Rusz uralkodó háza, a Rurik dinasztia szimbólumának tartanak.

A „Trizub” egyesület alapszabálya szerint a szervezet lovagrend módjára működik a keresztény-

ség és a Sztepan Bandera-i ukrán nacionalista ideológia hagyományaira építve. A legfőbb cél az önálló monolit ukrán állam, az ukrán nacionalizmus ideológiájának szolgálata. „Nacionalistának lenni annyit jelent, mint a nemzetet szolgálni.” Az alapszabályban megtalálható az „ukrán etnikai területekre” való hivatkozás, és a jelszavak egyike így hangzik: „Ukrajna az ukránoké!”. Nézzük e történelmi hivatkozások mögé.

Sztepan Bandera (1909–1959) az 1929-ben megalakult Ukrán Nacionalisták Szervezetének tagjaként vett részt többek között Bronisław Pieracki lengyel belügyminiszter elleni merényletben, amiért először halálra, majd életfogytiglani börtönre ítélték. 1939 szeptemberében szabadult, miután a menekülő lengyel hadsereg nyomában a börtönök személyzetét is evakuálták. 1940-ben az Ukrán Nacionalisták Szervezetéből kiszakadó radikális csoport (banderisták) vezetője lett, amelyik német támogatással ukrán légiót szervezett a Szovjetunió elleni háborúra. 1941. június 30-án Lembergben kikiáltották a független ukrán államot („újjaélesztették” az ukrán államiséget), mire a németek letartóztatták Bandérát, aki 1944 végéig sachsenhauseni koncentrációs tábor foglya volt. 1959-ben Münchenben szovjet ügynökök gyilkolták meg. 2010 januárjában Viktor Juscenko, akkori államfő posztumusz Ukrajna Hőse címmel tüntette ki, amit a lengyelek ellentmondásosan fogadtak, ám tiltakozott ellene többek között az orosz külügyminisztérium, és nemtetszésének adott hangot az Európai Parlament is. Az EP mélységes sajnálkozását fejezte ki, hogy a leköszönő ukrán elnök a náci Németország szövetségesét nemzeti hőssé nyilvánította, és kifejezte reményét, hogy az ukrán vezetés felülvizsgálja ezt a döntést, összhangban az európai értékekkel. Erre a felülvizsgálatra azonban nem került sor.

Nézzük a másik tényezőt. A mai Ukrajnát alkotó történelmi régiók problémája rendkívül összetett. Még egyes iskolai történelem tankönyvek is külön, több oldalas mellékletben sorolják fel, illetve definiálják a tankönyvben feldolgozott időszakokkal kapcsolatos régiómegnevezéseket. Mindezen bonyodalmak áthidalására szolgál az „ukrán etnikai területek” összefoglaló körülírás, amelyet Mihajlo Hruszevszkij (1866–1934) ukrán történész munkásságára és iskolájára alapozva vonatkoztatnak a mai Ukrajna összes, korántsem homogén történelmi-földrajzi régiójára, kivéve a Krím-félszigetet. A tudós történész, az ukrán nemzeti ébredés emblemikus alakja, az 1918 utáni polgárháborús időszakban a független ukrán államiséget megteremteni és elismertetni kívánó Ukrán Népköztársaság első elnöke, az 1917-ben keletkezett „Kik azok az ukránok és mit akarnak”

című írásában figyelemre méltó eszmefuttatás található az ukránság mibenlétéről. „Mindenfelől nyugtalanul teszik fel nekem a kérdést, hogy vajon a mi beleegyezésünkkel és tudtunkkal hirdetik-e azt mindenfelé, hogy Ukrajna az ukránoké, a »kacapok« [az oroszok] pedig szedjék a sátorfájukat, Ukrajnában minden hivatalt ukránoknak kell betölteniük, a többieknek nincs itt semmi keresnivalójuk.” A határozott válasz erre, hogy nem, ez nem így van. „Mi éppen azt gondoljuk, hogy Ukrajna nem csak az ukránoké, hanem mindenkié, aki Ukrajnában él, s ha ott él, akkor szereti is, földje és népei javára dolgozik, szolgálja, nem sajátítja ki, nem használja ki saját érdekében. Mindenki, aki osztja ezeket a nézeteket, szívünknek kedves honfitársunk, legyen bár nagyorosz, zsidó, lengyel, cseh.” Minél többen lesznek a nem ukránok, akik velünk szolidárisak – állítja Hruszevszkij –, annál könnyebb lesz az ukránok dolga, s éppen ezért csak örülhetnek az ilyen tömegeknek. Az „Ukrajna az ukránoké” elvet csak egy szűk kisebbség hirdeti – állítja Hruszevszkij, az ukrán nemzeti eszme elkötelezett hívei, a progresszív ukránság számára teljességgel elfogadhatatlan.

A „Trizub” külpolitikai téren nem híve semmiféle integrációnak, ám amikor november 30-án éjjel a rendőrség Kijevben szétverte a főleg diákokból álló békés tüntetőket, akkor beállt azok közé, akik „a napnál világosabban felismerték, hogy nem lehet tovább élni a jelenleg fennálló állami koordinátarendszerben”, s ez vezetett a „Jobb szektor” létrejöttéhez, azaz a „forradalmi hevületű” ellenzéki erők összefogásához – nyilatkozta Jaros. A „Trizub”-nak az elemzők egyértelműen katonai jelleget tulajdonítanak, nyaranta katonai jellegű kiképzőtáborokat szervez, hogy felkészítse tagjait a „forradalmi” helyzetre, ami most szertűnk láthatóan bekövetkezett.

A „január 16-i törvények”

A november 30-i – fölösleges és indokolatlan – rendőri akció után az addig politikamentesnek látszó tüntetés nyílt politikai jelleget öltött, Kijev főterén megjelentek az ellenzéki pártok, és egy olyan új, hivatalosan be nem jegyzett szervezet is, mint a „Jobb szektor”, illetve a vidék is része lett a tiltakozásoknak. December 3-án a parlamentben benyújtott bizalmatlansági indítvánnyal sikertelen kísérlet történt a kormány megbuktatására, december 11-én pedig a hatalom próbált meg, ugyancsak kudarcosan, kerekasztalt összehozni az álláspontok egyeztetése és a megoldás keresése érdekében. A közelgő ünnepek, a hideg sem tántorította el a tiltakozókat, de magában a fővárosban a főtér kisajátítása és a közeli közin-

A mikrofonnál: Dmitro Jaros, a Jobb Szektor vezetője

tézmények épületeinek birtokba vétele, illetve kormányépületek bojkottálásának kísérletén túl a hétköznapi élet a város más részein nem állt meg, a szomszédos utcák kávéházaiban még békésen lehetett beszélgetni.

A helyzetet újév után az úgynevezett „január 16-i törvények” változtatták meg gyökeresen. Ezen a napon az ukrán parlament méhkásra hasonlított. A képviselők megtöltötték az üléstermet, de senki sem ült el, megkezdődött egy igen csak sajátos szavazási folyamat, amelynek érdemi része, a szóban forgó törvények megszavazása alig több mint húsz percet vett igénybe. Válasszuk ketté ezeket a törvényeket: az első az ország költségvetése volt, a másik része az utcai események hatására keletkezett szigorító intézkedések sorozatát fedte le.

A szavazások előtt nem volt vita, a levezető elnök felolvasta a törvények címét, majd a képviselők szavaztak. A költségvetés esetében még hagyományos módon, „gombnyomogatással”, ám utána, mivel az ellenzék akadályozta a szavazásnak ezt a módját, a szavazatok összeszámlálása a frakcióvezetők bemondása alapján történt. A többséget minden esetben a Régiók Pártja – az államfő, Viktor Janukovics és a kormány pártja –, valamint a kommunisták közösen biztosították, noha a december 3-án még a Kommunista Párt is saját bizalmatlansági indítványt akart benyújtani, amit akkor adminisztratív eszközökkel megakadályoztak, így szavazásra csak a Haza és az Útás közös indítványa került, melyet a többség elvetett.

A költségvetés fontosságát nem kell különösebben indokolni. Anélkül, hogy belemennénk a költségvetés tartalmi elemzésébe, a pusztán tény, hogy van-e vagy nincs költségvetés, az önmagában döntés az ország napi működéséről. Költség-

vetés nélkül például nincs semmi-féle, az állami kötelezettség körébe tartozó kifizetés, s a kialakult feszült helyzetben ez nem csak káoszt okozott volna országszerte, hanem nyilvánvalóan radikalizálta volna a türelmesebb vagy a politika iránt kevésbé fogékony polgárokat is. A költségvetésen túl elfogadott többi törvény azonban egyértelmű összefüggésben volt az utcai eseményekkel. A hatalom kísérletet tett arra, hogy szigorúbb rendszabályokat alkosson a karhatalom fellépési lehetőségeinek és erejének kiterjesztésére, a tiltakozók kordában tartására. Többek között megtiltották az ötnél több jármű konvojban közlekedését a rendőrséggel való előzetes egyez-

tetés nélkül; tömegrendezvényen való részvételt egyenruhára emlékeztető ruházatban és az arcot felismerhetetlenné tévő ruhadarabokban; az állami intézmények épületének elfoglalását vagy blokádját; bírósági alkalmazottakkal és hozzátartozóikkal kapcsolatos személyes információk terjesztését; illegális szoborállítást (kisméretű utcai tárgy felállítását) és így tovább. Hétköznapi értelemben, higgadtan mérlegelve nem ördögtől való rendelkezésekről van szó, mivel azonban ezek a szabályozások nem a békés hétköznapiak során történtek meg, hanem aktív cselekményekre adott reakció formájában, joggal emelték fel a hangjukat mind bel-, mind külföldön azok, akik demokráciaellenesnek minősítették ezeket a jogszabályi változásokat.

Január 19., Hruszevszkij utca

A Hruszevszkij utca Kijev egyik patinás utcája, régi történelmi épületekkel. Itt található többek között a bábszínház, a parlamenti könyvtár, több akadémiai intézmény, a kínai nagykövetség, a Lobanovszkij („Dinamo”) Stadion, több minisztérium, de legfőbbképpen a kormány és a parlament épülete is. Ezt az utcát zárták le a rendőrök a kormánynegyed felé haladó tüntetők előtt. Január 19-én a tüntetők, soraikban a „Jobb szektor” tagjaival, a felszedett macskakövekkel estek neki a járművekből emelt kordonnak, és Molotovkoktélokkal gyújtogattak, miközben a karhatalom aktív ellenállást tanúsított. Ezzel kezdetét vette a „gerillaharc”, aminek a közeli napokban már halálos áldozatai is voltak.

Jaros kijelentette, hogy a „Jobb szektor” országszerte szervezkedik. Ideológiai értelemben a

nemzeti radikális Szabadság Párt áll hozzájuk a legközelebb, de nem fogadják el annak rasszista megnyilvánulásait. Jaros ezzel kapcsolatban a következőket nyilatkozta az Ukrai'ns'ka pravda 2014. február 4-i számában: „*Bandera annak idején azt mondta, hogy háromféleképpen kell viszonyulni a nem ukránokhoz. Ez nagyon egyszerű. Van a testvéri viszonyulás – azokhoz, akik velünk együtt harcolnak Ukrajnáért, függetlenül nemzetiségüktől. Van a toleráns viszonyulás – azokhoz az emberekhez, akik ott élnek, ahol nem tesznek ellene a küzdelmünknek. És van a harmadik, az ellenséges viszonyulás azokhoz, akik ellene cselekszenek az ukrán nép nemzeti-felszabadító harcának, és ezt bármely ország bármely népe ugyanígy gondolná.*” Jaros arról is beszélt, hogy az elmúlt évtizedek-

ben elkerülte a nyilvános szereplést, ezután sem kíván politizálni, de a „Jobb szektor” immár pártként ott lesz a következő választásokon.

2014. február 4-én a lengyel Ruch Narodowy és a magyarországi Jobbik közös nyilatkozatban követelte „*az Ukrajnában élő lengyelek és magyarok önrendelkezésének biztosítását*”. A nyilatkozat többek között leszögezte: „*Ukrajna ne részesítse hivatalos tiszteletadásban a politikai bűnöző Stepan Bandera emlékét; tartsa hatályban a 2012-ben elfogadott nyelvtörvényt; növelje a kisebbségi nyelvoktatás állami támogatását; Ukrajnában élő nemzettársaink számára biztosítsa a társadalmi és kulturális tevékenységhez szükséges infrastruktúrát.* – A Ruch Narodowy és a Jobbik Magyarországiért Mozgalom felszólítja a lengyel és a magyar

UKRAJNAI REFERENDUMOK

Nem titkos adat, mégis bizonyos értelemben nehéz megmondani, hány népszavazást tartottak eddig Ukrajnában. Elemzésünk a szomszédos ország elmúlt negyed századának ezt a szegmensét igyekszik bemutatni, pontosabban inkább csak érzékeltetni a kérdés bonyolultságát. Terjedelmi korlátok miatt nem fér bele az összes népszavazás felsorolása, s le kell mondanunk a különböző népszavazások jogi hátterének tisztázásáról is. A cél nem a részletek kifejtése, hanem a folyamat érzékeltetése.

ORSZÁGOS REFERENDUMOK

A Szovjetunióban 1991-ig ismeretlen fogalom volt a népszavazás vagy referendum. Az első és egyetlen országos referendumba 1991. március 17-én került sor, amikor a következő igen bonyolultan feltett, és első nekifutásra nehezen megérthető kérdést kellett megválaszolni: „*Szükségesnek tartja-e a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének, mint az egyenjogú szuverén köztársaságok megújított föderációjának megőrzését, ahol teljes mértékben garantálva lesznek bármilyen nemzetiségű ember jogai és szabadsága?*” Röviden szólva arról kellett nyilatkoznuk az embereknek, hogy fennmaradjon-e továbbra is a Szovjetunió. A kérdés nem a semmiből jött, az országot alkotó tizenöt tagköztársaság ezt megelőzően sorra adta ki „szuverenitási” nyilatkozatát, így tett az észti, a lett, a litván, az ukrán, az orosz. Mindez egyértelműen jelezte a fennálló renddel kapcsolatos elégedetlenséget, ami tömegtüntetésekben, a karhatalom és a polgárok összecsapásaiban is megnyilvánult (például Litvániában és Grúziában). Az utolsó, a XXVIII. szovjet pártkongresszus 1990 nyarán már lehetővé tette az új szövetségi szerződés megalkotását, amikor azonban Mihail Gorbacsov szovjet elnök erre 1991 augusztusában kísérletet tett, a szovjet restauráció hívei ezt sikertelen puccsal akarták meghiúsítani, de a Szovjetunió egyben tartása így is lehetetlenné vált. A tagköztársaságok újabb hullámban nyilatkoztak immár a „függetlenségről”, mint például Ukrajna 1991. augusztus 24-én. A balti államok esetében pedig „restauráció” következett be, azaz a szovjet bekebelezéssel elveszített függetlenség reanimációja. Sajátos eset Grúzia, ahol nem az 1991. évi eseményhez kötik a „függetlenség napját”, hanem 1918. május 26-ához.

1991. szeptember 6-án a Szovjetunió elismerte a három balti állam függetlenségét. A következő lépés, hogy december 8-án Belaruszban található Viskuliban Oroszország, Belarusz és Ukrajna vezetői aláírták a „Megállapodás a Független Államok Közösségének megalakításáról” című dokumentumot. Ez kimondta a Szovjetunió megszűnését, ám – tekintettel a történelmi múltra, a kétoldalú szerződésekre, a demokratikus jogállamiság és az állami szuverenitás elveire – létrejön a Független Államok Közössége (FÁK). A dokumentumot december 10-én ratifikálta Belarusz és Ukrajna, december 12-én pedig Oroszország, ám utóbbi esetben az eljárás nem felelt meg a hatályos alkotmánynak. (A jóváhagyás az oroszországi Legfelsőbb Tanácsban történt meg, holott ehhez az oroszországi népképviselők kongresszusát kellett volna összehívni. A népképviselők kongresszusán, annak megszűnéséig, a ratifikálást többször napirendre tűzték, azonban a testület mindannyiszor elutasította a jóváhagyást.)

1991. december 21-én Kazahsztán akkori fővárosában, Alma-Atában 11 szovjet utódállam – Azerbajdzsán, Belarusz, Kazahsztán, Kirgízia, Moldova, Oroszország, Örményország, Tadzsiszisztán, Türkmenisztán, Üzbegisztán és Ukrajna – aláírta a Viskuliban elfogadott megállapodáshoz kapcsolódó jegyzőkönyvet, amely kimondta, hogy a 11 nevezett ország részese a Független Államok Közösségének. Ugyanitt elfogadták az úgynevezett „Almatai nyilatkozatot”, melyben az érintettek hitet tettek az együttműködés mellett bel- és külpolitikai téren egyaránt, és szavatolták a volt Szovjetunió nemzetközi kötelezettségeinek teljesítését. 1993-ban Grúzia is csatlakozott a FÁK-hoz, azonban 2008-ban bejelentette a kilépését. Válaszul erre született egy technikai határozat, hogy a kilépés csak 12 hónap elteltével léphet életbe, így Grúzia hivatalosan 2009-ben vált ki a közösségből. Sajátos helyzetet teremtet, hogy a FÁK 1993-ban elfogadott Alapszabályát Türkmenisztán és Ukrajna nem írta alá, így – a FÁK hivatalos honlapján elérhető információ szerint – ez a két ország részt vesz ugyan a szervezet munkájában, ám de jure nem tagja a Független Államok Közösségének: Ukrajna „alapító tag”, Türkmenisztán pedig 2005 óta „társult tag”.

kormányt, hogy a leghatározottabban álljanak ki a nyugat-ukrajnai lengyel és a kárpátaljai magyar nemzetközösség védelme érdekében, az ukrajnai rendezés során pedig követeljék az ország területén élő lengyelek és magyarok legszélesebb körű önrendelkezésének biztosítását!” A „Jobb szektor” erre másnap, február 5-én ukrán és angol nyelvű kommentárban reagált. Rámutatott többek között, hogy az európai nacionalisták többsége megértette: „nem az EU-val való közeledésért harcolunk, hanem Janukovics ultraliberális, bűnöző és oligarcha rezsimje alóli felszabadulásért.” Az ukrán nacionalizmus nem sovinizta, s minden nemzettel egyetértésre törekszik, így volt ez a múltban és így van ez a jelenben is. „Felszólítjuk az európai nacionalistákat, hogy ítélik el a Jobbik és a

Ruch Narodowy cselekedeteit. A sovinizmus terjesztése nem válik hasznára sem az egyes nemzeteknek, sem Európának.” Zárójelben jegyezzük meg, hogy a „Trizub” ellenséglistája a következő: „az imperializmus, a sovinizmus, a kommunizmus, a fasizmus, a kozmopolitizmus, a pseudo-nacionalizmus, a totalitarizmus, az anarchizmus és minden egyéb ótvar, ami az ukránok lelkén és izzadságán akar élősködni”.

Időközben, még január 28-án lemondott Mikola Azarov kormányfő. Január 29-én Budapesten rendkívüli visegrádi miniszterelnöki csúcstalálkozót követően sajtótájékoztatót tartott Orbán Viktor magyar, Donald Tusk lengyel, Robert Fico szlovák és Bohuslav Sobotka cseh miniszterelnökök. A V4-ek közös nyilatkozatban mély aggodal-

Különleges viszonyban áll egymással Ukrajna két legnagyobb szomszédja, Belarusz és Oroszország. Kapcsolatuk tulajdonképpen „laza konföderációnak” nevezhető. 1996. április 2-án a két ország szerződést írt alá „Belarusz és Oroszország Közösségéről”, egy évvel később ugyanezen a napon „Belarusz és Oroszország Szövetségéről”, aminek tiszteletére április 2-át „Belarusz és Oroszország népeinek egységnapjaként” méltatják. 1999. december 8-án írta alá a két ország a szerződést a „Szövetségi Állam” létrehozásáról, amely 2000. január 26-án lépett életbe. Az egyszerű turista is megfigyelheti határátlépéskor, hogy a kötelezően kitöltendő cetliszerű nyomtatvány mind a két ország számára ugyanaz: az egységes „bumázsk” fejlécen mind a két ország neve szerepel.

De térjünk vissza Ukrajnához, pontosabban annak (A) „szuverenitásához”, (B) „függetlenségéhez” és (C) önálló államiságának nemzetközi elismeréséhez. E három tényező három különböző dátumhoz kapcsolódik. Ebből nem következik egyenesen, de mégiscsak tény, hogy Magyarországon a sajtóban, de akár komolyabb elemzésekben is bizonyos zavar van azt illetően, hogy mikortól független állam Ukrajna.

Az 1990. július 16-án elfogadott (A) „szuverenitási nyilatkozat” egy terjedelmes dokumentum. Számos passzusa visszaköszönt az 1996-ban elfogadott, máig érvényes Alkotmányban, és olyan szuverén államról beszélt, amelyik azonban továbbra is a Szovjetunió része. Ezután következett az 1991. március 17-i országos népszavazás, amit a 15 tagköztársaságból hat: Észtország, Lettország, Litvánia, Moldova, Grúzia és Örményország bojkottált. Azonban a 80 százalékos részvétel mellett a szavazók 77,85 százaléka igent mondott a Szovjetunióra, Ukrajnában ez az arány ekkor 83,5 százalékos részvétel mellett 70,2 százalék. Ám ugyanezen a napon Ukrajnában még egy országos referendumot tartottak. A 83,5 százaléknyi résztvevőnek arról is döntenie kellett, hogy „Ukrajna tagja maradjon-e a szovjet szuverén államok szövetségének Ukrajna szuverenitási nyilatkozatának megfelelően”. Erre 80,2 százalék mondott igent. Közvetlenül a moszkvai puccs után, 1991. augusztus 24-én az ukrán parlament elfogadta Ukrajna (B) „függetlenségi nyilatkozatát”, amely mindössze két mondatban fogalmazta meg, hogy Ukrajna független demokratikus állam, és területén kizárólag saját törvényei érvényesek. Ez a nap a mai Ukrajna születésnapja, s hivatalosan a „függetlenség napja”. E „függetlenségi nyilatkozat” megerősítésére (C) 1991. december 1-jén or-

szágos referendumot tartottak. Nota bene az ország ekkor már Ukrajna, tehát nem a Szovjetunió, így kevésbé megtévesztő, ha Ukrajna összességét értjük ezen. Az urnáknál közel 32 millióan jelentek meg, ez a szavazásra jogosultak 84,18 százalékát tette ki, s közülük valamivel több, mint 28,8 millióan, azaz 90,32 százalék szavazott a függetlenségre. E népszavazás után vette kezdetét Ukrajna nemzetközi elismerésének folyamata. Magyarországon igen elterjedt nézet, hogy ebben mi voltunk az elsők, de Ukrajnában ezt másképp látják. Magyarország abban járt az élen, hogy Kijevben az övé volt az első külképviselet, ami technikailag nem volt bonyolult akció. Mindössze a konzulátusi táblát kellett nagykövetségre kicserélni, miután megtörtént a jóváhagyás. Az Egyesült Államok csak 1991. december 25-én ismerte el Ukrajnát, azon a napon, amikor Mihail Gorbacsov lemondott. George Bush, az USA elnöke és Mihail Gorbacsov szovjet elnök november 30-án, az ukrán függetlenségről szóló referendument megelőző napon folytatott telefonbeszélgetéséből az derült ki, hogy az USA támogatni kívánja az ukrán népnek a referendumon kinyilvánított szándékát, amennyiben Ukrajna lehetővé teszi az atomfegyverek ellenőrzését, s tiszteletben tartja az emberi és kisebbségi jogokat. Gorbacsov ezzel szemben arról beszélt, hogy mivel a Szovjetunió eleget tesz minden itt élő nép igényeinek, ezért az Egyesült Államok kiszivárgott szándéka Ukrajna függetlenségének elismeréséről nem értékelhető másnak, mint a szovjet belügyekbe való beavatkozásnak. Hiszen a legtöbb tagköztársaság kinyilvánította függetlenségét, de ez nem akadályozza őket abban – ellenkezőleg, éppen ez teszi számukra lehetővé –, hogy szuverén módon döntsenek az új szovjet államszövetségről. Gorbacsov szerint a referendum pozitív végeredménye nem jelenti automatikusan, hogy Ukrajna szakított a Szovjetunióval. Nagyon gyorsan kiderült, hogy ebben tévedett.

A szovjet időkben Ukrajnát érintően tehát egy országos szovjet és egy össz-ukrajnai népszavazást tartottak (mindkettőt 1991. március 17-én). Ezután a független Ukrajnában pedig az elsőt 1991 végén (az egyetlen, amelynek volt tényleges következménye), majd 2000-ben, Leonyid Kucsma akkori államfő kezdeményezésére még egyet, amely a parlament átalakítását célozta. Dacára a rendkívül magas részvételi arálynak, a széles közvélemény nem hitt sem a számok, sem a szándékok valódiságában, így e referendum után gyakorlati lépések nem következtek be.

mukat fejezték ki az ukrán események „drámai alakulása” miatt, elítélték a halálos áldozatokkal járó visszatérő erőszakot. Az ukrainai helyzet miatt Orbán Viktor operatív törzs létrehozására kérte Pintér Sándor belügyminisztert, felkészítve az országot arra a helyzetre *„hogya Ukrajnában a dolgok nem a kedvező kibontakozás irányába mutatnak”*.

Szerhij Arbuzov ügyvezető miniszterelnök korábban Azarov helyettese volt, így lényegében semmi nem változott. Felmerült az ellenzék közel engedése a hatalomhoz, ám az utóbbiak részéről ennek elfogadása súlyos háttéralkut feltételezne, ami semmiképp nem az utcai tiltakozók céljait szolgálná. A helyzet kulcsa az elnöki-parlamentáris berendezkedésű országban az államfő kezében van, Viktor Janukovics azonban láthatóan rendületlenül áll a helyén. Ugyanakkor törvény szerint egy éven belül esedékes a soros államfőválasztás.

Jelenleg, február közepén az alkotmánymódosítás – az elnöki hatalom korlátozására – látszik a legvalószínűbb forgatókönyvnek. Ezzel gyakorlatilag kidobnák az ablakon az ellenzék által amúgy is hiperérzékenyen és ellenségesen szemlélt, az 1996-os alkotmányt felváltani kívánó új alaptörvény kidolgozásán tevékenykedő úgynevezett alkotmányozó közgyűlés eddigi tevékenységét – a javaslatok között szerepel többek között a kettős állampolgárság elfogadása is, amivel Ukrajna pillanatnyilag mereven szembehelyezkedik, a Szabadság Párt pedig folyamatosan napirenden tartja a kettős állampolgárok listázását, különösképpen a hatalomból való azonnali eltávolításukat és az ahhoz való hozzáférésük megakadályozását –, illetve ugyanazzal a modellel próbálkoznának, ami 2004 és 2010 között, egy kedvezőbb hatalmi szerkezetben már csődöt mondott. 2010 óta ismét az 1996-os alkotmány eredeti szövegezése van érvényben

HELYI REFERENDUMOK

Helyi népszavazásokban bővelkedett az eltelt bő két évtized Ukrajnában, több mint százötvenszer volt ilyen kezdeményezés, s ezeknek legalább 80 százaléka meg is valósult a véleménynyilvánítás szintjén, zömében még az 1990-es évek során. Nyilvánvalóan ezekből legfeljebb csak szemezgetni tudunk.

1991. március 17-én, még a szovjet időkben, az országos referendummal párhuzamosan Ukrajnában nem csak össz-ukrainai népszavazást tartottak, hanem helyi népszavazást is. Ekkor került sor az úgynevezett „galíciai referendumra”, melynek keretében Ivano-Frankivszk, Ternopil és Lemberg megye lakossága a következő kérdéssel szavazott: „Szeretné-e, hogy Ukrajna független állam legyen, amely önállóan dönt a bel- és külpolitika összes kérdésében, biztosítja az egyenlő jogokat polgárainak, függetlenül nemzetiségi és felekezeti hovatartozásuktól?” A három megyében a referendumon részt vevők közel 90 százaléka igent mondott a feltett kérdésre.

A következő, számon tartott, máig jogszerűnek elismert helyi népszavazásra Kárpátalján került sor 1991. december 1-jén, azaz a függetlenségről szóló össz-ukrainai népszavazás napján. A helyi referendum több szintű volt. A megyei, illetve a járási tanács döntése alapján Kárpátalja lakossága szavazhatott a Beregszászi járás státusáról. A megyei referendum kérdésére – „Szeretné-e, hogy Kárpátalja Ukrajna Alkotmányába foglalt speciális önkormányzati státuszt kapjon, a független Ukrajna szerves részeként, ugyanakkor ne legye hozzacsatolható semmilyen más közigazgatási egységhez?” – a kárpátaljaiak 78 százaléka igennel válaszolt. A Beregszászi járásban 81,4 százalék mondott igen arra a kérdésre, hogy „Szeretné-e, ha a Beregszászi járás magyar autonóm körzettel alakulna át?” A két kérdés tárgyalása helyi szinten több-kevesebb rendszerességgel hosszú ideig napirenden volt, egész az Alkotmány 1996-os elfogadásáig, amelynek 132. cikkelye kimondta: „Ukrajna területi berendezkedésének alapja az államterület egysége és sértetlensége, a centralizáció és a decentralizáció egyensúlyának megteremtése az államhatalomban, az egyes

régiók társadalmi-gazdasági fejlődésének kiegyensúlyozása, figyelembe véve történelmi, gazdasági, földrajzi és demográfiai, etnikai és kulturális hagyományait.”

Még egy kárpátaljai vonatkozású népszavazást érdemes megemlíteni Beregszász nevével kapcsolatban. Az elmúlt bő két évtizedben több kárpátaljai település visszakapta eredeti magyar nevét. Felmerült ez a kérdés Beregszász nevével kapcsolatban is. Egészen pontosan a város hivatalos neve a szovjet időkben oroszosan Beregovó, utána pedig Berehove lett. Azonban a magyar közbeszédben és a sajtóban – eltérően a szovjet időszaktól, amikor tiltották – immár szabadon használható a magyar megnevezés. 2000-ben a város akkori polgármestere már felvetette a lehetőséget, hogy lépéseket kellene tenni a magyar név hivatalos elismertetése érdekében. Konkrét lépések ez ügyben akkor nem történtek. 2010 októberében viszont ez ügyben népszavazásra került sor, és bár a véleményt nyilvánítók csekély többsége a történelmi név visszaállítása mellett tette le a voksát, a népszavazáson a választásra jogosultak csupán 47,76 százaléka jelent meg, így ez a referendum az ukrán jogszabályok értelmében érvénytelen lett.

A fenti, gyakorlati következmények nélküli népszavazások után vessünk egy pillantást a Krím esetére. A félsziget II. Katalin uralkodása idején vált az orosz birodalom részévé, de az orosz lakosság csak az 1950–80-as években lett itt dominánssá. Mára a 2 milliót meghaladó lakosság mintegy 60 százaléka orosz nemzetiségű. Körülbelül fél millióan vannak az ukránok és negyed millióan a krími tatárok, az egyéb nemzetiségek lélekszáma csekély. A Krím a szovjet keretek között az orosz föderáción belül autonóm köztársaság volt, egészen a második világháború végéig. A félszigetről ekkor erőszakosan kitelepítették a krími tatárokat, s felszámolták a terület autonóm státusát is. 1954-ben egyszerű megyeként – Hruscsov „ajándékaként” – került az ukrán tagköztársasághoz, de ennek csak a papírforma tekintetében volt jelentősége, a lakosság szempontjából azonban különösebben nem. Az 1980-as évek végével, a változások ebben a régióban is éreztették hatásukat: a krími tatároknak megengedték, hogy visszatérjenek a félszigetre, akik

az elnöki hatalom tekintetében. Némelyek a „2004-es alkotmányhoz” való visszatéréshez a fékek és ellensúlyok rendszerének helyreállítását kötik. Ismeretes, hogy a 2004-es narancsos forradalom, azaz az elcsaltnak minősített elnökválasztás megismétlése az elnöki hatalmat kor-

látozó alkotmánymódosítás elfogadásával volt lehetséges – tehát nem csak az utcai tiltakozásoknak volt köszönhető –, azonban bár a narancsos koalíció adta az államfőt és a miniszterelnököt is, az együttműködés akkor mégis kudarcos volt. **P**

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Всеукраїнська організація “Тризуб” імені Степана Бандери. <http://banderivets.org.ua/>
 Головкин, Володимир: Екстремізм та радикалізм в Україні: особливості формування, основні напрями, форми протидії з боку держави. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Вип. 19. Ч. 2. Інститут історії України НАН України, Київ, 2010. 248–276.
 Грушевський, Михайло: Хто такі українці і чого вони хочуть. Т-во “Знання України”, Київ, 1991.
 Коментар “Правого сектору” стосовно спільної заяви угорської партії “Йоббік” та польського “Руху Народового”. 5.02.2014. <http://banderivets.org.ua/koментар-pravogo-sektoru-stosovno-spilnoyi-zayavy-u-gorskoyi-partiyi-jobbik-ta-polskogo-ruhu-narodovo>
 Найем, Мустафа – Оксана Коваленко: Лідер Правого

сектору Дмитро Ярош: Коли 80% країни не підтримує владу, громадянської війни бути не може. // Українська правда, 4.02.2014.
 країни не підтримує владу, громадянської війни бути не може. // Українська правда, // Коммерсантъ Украина, №13 (1061), 27.01.2010.
 Lengyel–magyar közös nyilatkozat: a Ruch Narodowy és a Jobbik követeli az Ukrajnában élő lengyelek és magyarok önrendelkezésének biztosítását. Hunhír.info, 2014. február 3. <http://hunhir.info/?pid=hirek&id=72381>
 European Parliament resolution on Ukraine (RC-B7-0116/2010) <http://www.trust.ua/files/data/resolutia.pdf>
 A V4-országok közös nyilatkozatot fogadtak el az ukrainai helyzetről. Kormany.hu, 2014. január 29. <http://www.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/hirek/visegrad-miniszterelnoki-csucsalkozot-koveto-sajtotajekoztato>

ezt nagy tömegben meg is tették, pedig ezzel nem csekély jogi, egzisztenciális bonyodalmak jártak együtt.

A Szovjetunió belüli meginduló erjedési folyamat egy csapásra jelentőséggel ruházta fel az 1954-es „ajándékozást” is. Hegyi-Karabahh, Csecsenfölddel, Transznisztríával ellentétben itt nem alakult ki háborús övezet, de a terület státuszát illető politikai csatározások tekintetében legfeljebb hosszabb-rövidebb szünetekről beszélhetünk. Az első helyi referendumot 1991. január 20-án rendezték – elsőként egész Ukrajnában –, amelyen a véleménynyilvánítók több mint 90%-a az autonóm státus visszaadására voksolt. Február 12-én a kijevi parlament érvényesnek fogadta el a népszavazást és törvényt alkotott a krími autonómia visszaállításáról, amit június 19-én belefoglaltak a hatályos, 1978-as ukrán alkotmányba is. Az így létrejött Krími Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság nevét a krími parlament 1992. február 26-án Krími Köztársaságra változtatta. Május 5-én Szimferopolban kikiáltották az állami függetlenséget, majd május 6-án elfogadták a krími alkotmányt, amelyet még ugyanebben az évben, majd 1994-ben is módosítottak. Az 1992-es nevezett alkotmány egyfajta szerződéses viszonyt határozott meg Kijevvel. A függetlenség kinyilvánításával kapcsolatban a krími vezetés 1991. augusztus 2-ára népszavazást írt ki, ezt azonban Kijev megakadályozta. 1994 szeptemberében a kijevi parlament Krími Autonóm Területre változtatta a közigazgatási egység nevét, 1995 márciusában pedig eltörölte annak alkotmányát. A krími vezetés 1995-ben, 1996-ban és 1998-ban is próbált népszavazást kezdeményezni az 1992-es alkotmány visszahozására, illetve 1998-ban és 2006-ban arra is, hogy a félszigeten az orosz legyen a hivatalos nyelv.

Az ország 1996-ban elfogadott Alkotmánya külön fejezetet szánt ugyan a Krímnek, azonban az autonómia mibenlétének mélyebb tartalmát nem fejtette ki. Mint ahogy az 1998-as új krími alkotmány sem, amit úgy ünnepeleltek, mint az orosz szeparatizmust megakadályozó fontos fegyvertényt. A krími tatárok soha nem álltak az elszakadni vágyók mellett, történelmi sérelmeik oroszellenessé tették őket. Viszont már az 1990-es évek végétől pozitív érzelmekkel kötődtek a nemzetinek tartott ukrainai jobbközéphez.

Így jutunk el a mához. 2014. március 16-án a Krím népszavazást tartottak a csatlakozásról Oroszországhoz. A referendum az ukrainai belső jogi szabályozás szerint törvénytelen volt: sem Kijev, sem a világ vezető államai nem fogadták el, s ezt támasztotta alá a Velencei Bizottság azóta megjelent állásfoglalása is. Vlagyimir Putyin ugyan felhatalmazást kapott az orosz parlament felsőházától, hogy bevesse a hadsereget Ukrajna területén, de szerinte erre nem volt szükség. Nem ismerte el, hogy az orosz hadsereg foglalta volna el a Krímet. Előbb fantomháborúról, majd pedig arról beszélt, hogy az orosz katonáknak nem kellett bevonulniuk a Krímre, hiszen törvény szerint ott állomásoznak (a Krímbe Szeverasztropol az orosz haditengerészeti flotta bázisa 2042-ig). Azt is hallhattuk tőle, hogy 1954-ben a Krímet úgy adták oda Ukrajnának, akár egy zsák krumplit. Szerinte ez volt az alkotmányellenes cselekedet.

Tudjuk, hogy a 2013. november végi vilniusi keleti partnerségi csúcson Ukrajna nem írta alá a társulási szerződést az Európai Unióval. Ukrajnában erre válaszul belső tiltakozás kezdődött, ami hatalmi pozíciócserékhez vezetett. 2014. március végén azonban még mindig nem látszik világosan, hogy mindez végül is mit eredményez. Tény azonban, hogy március 20-án az orosz Állami Duma egyoldalúan ratifikálta a Krím Oroszországhoz való csatlakozásáról szóló szerződését, március 21-én pedig Ukrajna új vezetése és az Európai Unió Brüsszelben aláírta a társulási szerződés politikai részét. Ezzel az ukrainai helyzet további alakulása nem csak látszatra, hanem tényszerűen is az EU és Oroszország közötti viszony függvényévé vált.

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

„Belarusz és Oroszország Szövetségi Állam” honlapja: <http://www.soyuz.by/>
 A Független Államok Közösségének honlapja: <http://www.cis-minsk.by/index.php>
 Віктор Погорілко, Владислав Федоренко: Референдуми в Україні: історія та сучасність. Київ, 2000.
 Юлія Тищенко: Мовний референдум в АРК: до історії питання. Українська правда, 07.03.2006. <http://www.pravda.com.ua/articles/2006/03/7/3074242/>